

BIBLIOTEKARZ PODLASKI
1/2023 (LVIII)
<https://doi.org/10.36770/bp.792>
ISSN 1640-7806 (print) ISSN 2544-8900 (online)
www.bibliotekarzpodlaski.pl

Nataliia Maliutina*

Uniwersytet w Białymstoku, Polska / University of Białystok, Poland

ORCID: 0000-0002-9619-8677

Tropika gatunkowa, fabularna, sfery bohaterów w najnowszej prozie postrealistów polskich

[Rec. D. Piechota, *Eksperymenty postrealistów. Szkice o najnowszej literaturze polskiej*, Wydawnictwo Episteme, Lublin 2022, 322 s., ISBN: 978-83-67049-45-0]

Genre Tropics, Fiction, the Spheres of Personages in the Latest Prose of Polish Postrealists

[Rev. D. Piechota, *Postrealist Experiments. Sketches on the Latest Polish Literature*, Episteme Press, Lublin 2022, 322 p., ISBN: 978-83-67049-45-0]

Abstract: The monograph by Dariusz Piechota analyses some images, motifs, and types of characters that go back to Polish prose of the second half of the 19th century as well as modernism. The book deals with the global problems of civilization that have determined the consciousness of modern society. The author demonstrates that addressing specific topical issues (ecology and climate change, diseases, and destruction of personal identification under the influence of pop culture and the digital age) acquires genre characteristics in post-realist prose. Traditional genres (soap operas, family sagas, melodrama, etc.) have been enriched with features of other genres or methods of seeing the world. The author traced the features (signs) of a fairy tale, dystopia, or anti-utopia, a psychological story in the latest Polish and American stories.

Keywords: review, Dariusz Piechota, literary studies, polish literature, post-realism.

* Nataliia Maliutina – dr hab., prof. UwB; literaturoznawczyni, rusycystka, komparatystka; pracuje na Uniwersytecie w Białymstoku; autorka m.in. książki *Współczesna dramaturgia rosyjskojęzyczna: nowe tendencje* (2022).

Natalia Maliutina, *Tropika gatunkowa, fabularna, sfery bohaterów w najnowszej prozie...*

Monografia literaturoznawcy-polonisty Dariusza Piechoty, autora kilku nowatorskich prac naukowych¹, została poświęcona problemowi genetycznej wspólnoty i dziedziczności w najnowszej postrealistycznej prozie polskich pisarzy pierwszych dwóch dekad XXI wieku często konfrontowanych z najnowszą prozą amerykańską oraz literaturą drugiej połowy XIX wieku i modernizmu.

W piętnastu szkicach, podzielonych na trzy części, autor prześledził powracające motywy związane z:

- kreacją świata przedstawionego (mowa o tym, że do wątków realistycznych często wprowadzane są fantastyczne, które, z jednej strony, powodują „zacieranie granicy między fikcją a rzeczywistością” w ich artystycznym uosobieniu, z drugiej zaś, potęgują efekt realistycznego sposobu postrzegania świata i człowieka);

- w odniesieniu do prozy początku XX wieku udało się dostrzec związki z kulturą masową, popularną, ale także i elitarną. Formy gry, powtórzenia w najnowszej prozie tworzą wątki tematyczne, konwencje, formułują granice gatunków i gatunkowości;

- intertekstualność oraz intermedialność mają również wpływ na sposób komunikacji autorów z czytelnikiem.

Nieprzypadkowo u podstaw badań teoretyczno-metodologicznych obejmujących najnowszą prozę leżą badania kulturowe, rozumiane w szerszym zakresie (w ślad za H. Markowskim i S. Greenblatt), łącznie z serialami, subkulturami młodzieżowymi, telewizją, radiem, muzyką.

Autor książki wykorzystuje także elementy badań komparatystycznych. Opiera się on w szczególności na „koncepcji *placing* Siegberga Prawera, polegającej na wzajemnym oświetlaniu się (*illumination*) kilku tekstów lub serii tekstów rozważanych jeden obok drugiego”².

Podstawą dla zestawienia tekstów stały się także typy bohaterów, które w najnowszej prozie zyskały nowe cechy. W ich obrazach widoczna jest opozycja „swój-obcy”.

W rozdziale pierwszym (*Śladami ponowoczesnego filistra*) ukazane zostały formy reaktywizacji dziewiętnastowieczności w prozie współczesnych polskich

1 Zob. np. D. Piechota, *Między utopią a melancholią. W kręgu nowoczesnej i ponowoczesnej literatury fantastycznej*, Lublin 2015; tenże, *Pozytywistów spotkania z naturą. Szkice ekokrytyczne*, Gdańsk 2018.

2 Tenże, *Eksperymenty postrealistów. Szkice o najnowszej literaturze polskiej*, Lublin 2022, s. 12.

Nataliia Maliutina, *Tropika gatunkowa, fabularna, sfery bohaterów w najnowszej prozie...*

pisarzy. W *Balzakianie* (2008) Jacka Dehnela Dariusz Piechota przeanalizował aluzje-odniesienia do twórczości Honoré Balzaka. Mowa przede wszystkim o dwóch antagonistycznych typach kołtuna. We współczesnych filistrach (bohaterach powieści *Daj mi więcej* [2015] Pauliny Klepacz) udało się wyróżnić dynamiczne transformacje, w obrębie których dominuje postawa hedonistyczna oraz egocentryczna.

W rozdziale tym zilustrowano moralną degradację „karierowiczów”, obejmującą zarówno świat filistrów jak i artystów.

Autor monografii dochodzi do wniosku, iż tacy pisarze, jak Dehnel, Klepacz i Szczypiński, prezentują „karykaturalny obraz egzystencji współczesnych mieszczan”. W ich twórczości przedstawione zostały egzystencjalne rozterki towarzyszące bohaterom o takim typie osobowości. Nieprzypadkowo, jak zauważa Piechota, współczesny filister rezygnujący z poszukiwania własnej, indywidualnej tożsamości „[...] może przejrzeć się w lustrze dziewiętnastowiecznej «mieszczczości» i odnaleźć w nim alter ego”³.

Warto podkreślić, że analiza typów osobowości w rozdziałach monografii często opiera się na opozycjach. Tak też w rozdziale drugim (*Hipsterzy w lustrze dekadentkim*) autor przeanalizował typ hipstera jako przeciwieństwo filistra. Udało się wyraźnie przeanalizować relacje dziewiętnastowiecznych dekadentów i hipsterów w powieściach Doroty Masłowskiej *Kochanie zabiłam nasze koty* (2012) i Joanny Dziwak *Gry losowe* (2014). Nieprzypadkowo, fabularny układ tekstów pozwala zauważyć, że współcześni hipsterzy również uczestniczą w procesie konsumpcji. To zbliżenie wzmacnia ironiczną postawę pisarek wobec świata przedstawionego w obu utworach.

Autor monografii we współczesnej prozie dostrzega obecność konwencji baśniowych. W wybranych do analizy utworach (*Samosiejki* Dominiki Słowik, *Opowiadania bizarne* Olgi Tokarczuk, *Kot niebieski* Martyny Bundy). Badacz zauważa, że nurt najnowszej prozy realistycznej posługuje się elementami fantastycznymi, mitami, legendami, podaniami.

Przestrzeń fikcyjna w tych utworach poszerza fabularne schematy dystopijne (*Wegetacja*, *Samosiejki* D. Słowik). Znaczące zmiany udało się zaobserwować w takim gatunku literatury fikcyjnej jako dystopia.

Autor dzieli się z czytelnikami spostrzeżeniami dotyczącymi treści współczesnej dystopii i jej zmian w najnowszej literaturze. W piątym rozdziale

³ Tamże, s. 50.

Natalia Maliutina, *Tropika gatunkowa, fabularna, sfery bohaterów w najnowszej prozie...*

(*Reaktywacje dystopii w najnowszej literaturze popularnej...*) dokonuje on porównania opowieści Margeret Atwood (*Opowieść podręcznej*, 1985) i Ignacego Karpowicza (*Miłość*, 2017). Analiza podobieństw tych tekstów zachodzi zarówno na poziomie tematycznym, jak i kreacji postaci. Ważną rolę w obu powieściach odgrywa nowomowa, będąca jednym z głównych wytworów i narzędzi systemu totalitarnego bądź autorytarnego.

Autor monografii bardzo delikatnie porusza problemy ideologii. Jednocześnie pokazuje on związek między charakterem systemu społecznego w opowieści a zależnością jednostki od niego. Dodam, że można było wyraziściej podkreślić, że utopijny konflikt między fikcją i rzeczywistością zmienia się we współczesnej dystopii w konflikt między wyobrażeniem wolności i zaangażowaniem jednostki w system socjalny.

Kategoria dystopii nabiera tonu apokaliptycznego oraz (co dziwi!) bizarności.

Uważam, że bizarność jako pojęcie uczuciowe wpisuje się w kontekst tych rozważań współczesnej humanistyki, która skupia się na problemach somatycznych, psychosomatycznych, somatopoetyki tekstów.

Do takich literaturoznawczych innowacji odwołuje się Anna Łebkowska w książce *Somatopoetyka – afekty – wyobrażenia. Literatura XX i XXI wieku* (2019). Niektóre tematyczne (fabularne) wątki w książce Piechoty zostały przeanalizowane jako zjawiska paragenologiczne. Szczególnie udane okazały się te, w których poruszono motyw zmian klimatycznych w literaturze współczesnej, autorów zarówno polskich, jak i amerykańskich. Głębiej zostały scharakteryzowane powieści Cli-fi jako podgatunek fikcji, który może pojawić się w obrębie wielu gatunków literackich⁴.

Autor monografii ujmuje w aspekcie porównawczym powieści Kingsolver (*Lot motyla*) i Wolny (*Jasność*), kontekstowo odwołuje się do utworu Tokarczuk (*Prowadź swój pług przez kości umarłych*). Przedmiotem uwagi staje się opozycja „my-oni” (lokalni i konserwatywni mieszkańcy w *Locie motyla* traktują zmiany klimatyczne w kategoriach abstrakcyjnych, natomiast ekologów i aktywistów postrzegają jako fanatyków patriarchalnego porządku).

W powieściach Kingsolver i Tokarczuk występuje również opozycja rozumu i szaleństwa.

⁴ Tamże, s. 237.

Nataliia Maliutina, *Tropika gatunkowa, fabularna, sfery bohaterów w najnowszej prozie...*

Dariusz Piechota podkreśla istotność roli, jaką odegrała refleksja na temat apokalipsy będącej rezultatem konsumpcyjnego stylu życia. W tym kontekście bardzo udana wydaje się analiza pierwszej polskiej powieści Cli-fi, która nawiązuje do dwóch narracji (katastrofy Czarnobylskiej i katastrofy opisanej w *Opowieści podręcznej* Margaret Atwood).

Tropika gatunkowa została wyraźnie określona w rozdziałach, poświęconych zapomnianemu tropowi przyjaźni (Rozdział 1. *Zapomniany trop przyjaźni w najnowszej literaturze popularnej*) oraz tropowi melancholii (Rozdział 2. *Melancholicy nad Wisłą*). Rozważając kategorię modalności narracji, autor monografii zasadniczo przedstawia analizę nostalgicznej narracji romansowej i narracji egzystencjalnej, dotyczącej doświadczenia melancholii i transgresji. Tropika uczuciowo-emocjonalna znalazła uzasadnienie w odniesieniu do seriali telewizyjnych. Ten chwyt został pomyślnie zastosowany w wielu częściach książki. Mianowicie trop przyjaźni w literaturze współczesnej jest rozpatrywany w odniesieniu do kultowego serialu komediowego *Przyjaciele* (1994–2004), stworzonego przez Martę Kauffman i Davida Crane'a. Dariusz Piechota podkreśla, że sitcom reprezentuje proces identyfikacji dwudziestolatków i spełnia również funkcję terapeutyczną w życiu obecnego pokolenia. Nic dziwnego, że już w tej części rozdziału pojawia się myśl o nostalgii i tęsknocie za „starymi dobrymi czasami”⁵.

W kontekście tych refleksji pojawia się analiza książki Anny Klary Majewskiej *Melanzeria* (2016). Opowieść o przyjaźni trzydziestolatków pozwala każdemu czytelnikowi zajrzeć w głąb swojej świadomości i podświadomości. Nieuleczalna choroba Tomka na zawsze zmienia egzystencję Anity i Izy. Doświadczenie własnego lęku przed cierpieniem umierającego przyjaciela potęguje w bohaterkach melancholię. Z mojego punktu widzenia w tym miejscu warto byłoby odnieść się do psychoanalitycznego i genderowego ujęcia melancholii na zasadach postrzegania Innego jako swojego Ego. Warto byłoby tu również wspomnieć o pracach Judith Butler⁶.

Pragnę zauważyć, że w tego rodzaju opracowaniu można dokładniej pokazać aspekty frustracji bohaterów powieści, ponieważ poprzez melancholię,

⁵ Autor w tym miejscu odsyła do artykułu A. Kizioł, *Przyjaciele pozostają przyjaciółmi*, „Polityka” 2019, nr 38.

⁶ J. Butler, *Uwikłani w pleć. Feminizm i polityka tożsamości*, tłum. K. Krasuska, Warszawa 2008

Nataliia Maliutina, *Tropika gatunkowa, fabularna, sfery bohaterów w najnowszej prozie...*

postrzeganą jako zaprzeczenie straty, w wyobraźni tworzymy obraz naszego Ego, usankcjonowanego przez nasze wyobrażenia o sferach tego, co pożądane i możliwe. Dzięki wytworzeniu w sobie przedmiotu melancholii (ego) bohater powieści izoluje się od społeczeństwa i otrzymuje szansę „istnienia” w języku. W ten sposób obraz Innego może zostać zniszczony za sprawą lęku przed utratą. Regulacyjna moc mechanizmu melancholii w tej powieści przejawia się w sferze organizacji przestrzeni świadomości bohaterki. Mowa tu o subwersji („cytowanie języka wbrew jego pierwotnej roli”⁷).

Modus melancholii we współczesnej prozie postrealistycznej autor rozpatruje jako rewers utopii, pojawiający się w literaturze cyklicznie. Utopijne wzorce w utworach D. Kaina *Za pięć rewolta* (2011), I. Karpowicza *Gesty* (2008), D. Radeckiego *Wszyscy jesteśmy hipsterami* (2016) stają się źródłem obsesji na punkcie niemożności odprawiania zadowalającej samoidentyfikacji. Wyczerpanie obejmujące ciało, ale także wiek, rozczarowanie egzystencją, wywołuje u bohaterów melancholię. Jak wskazuje Dariusz Piechota, doświadczenie melancholii staje się doświadczeniem transgresji.

Egzystencjalne odczucie melancholii występuje, jak to przekonująco pokazuje autor monografii, we współczesnych wersjach sagi rodzinnej (Rozdział 3. *Nieczułość Martyny Bundy jako współczesna saga rodzinna*). Odkrywanie podobieństw genetycznych między sagą rodzinną a operą mydlaną, powieścią obyczajową, romanssem, pozwala literaturoznawcy sięgać do mitologizacji świata w tych tekstach. Nieprzypadkowo w powieści Bundy (jak wskazuje autor) narrator występuje w roli „strażnika pamięci”, „kronikarza życia rodzinnego, który znajduje się poza światem przedstawionym”⁸. Sposób postrzegania świata związany jest w tej historii z kategorią jej śladu, w którym można obserwować tożsamości bohaterów powieści. W monografii została wyraźnie podkreślona rola świata zwierząt i przedmiotów w poetyce tekstu.

Mogę zgodzić się ze stwierdzeniem autora o tym, że współczesna powieść typu saga rodzinna zrywa z patosem charakterystycznym dla „wielkich narracji”⁹. Według jego założeń autorce *Nieczułości* bliska wydaje się perspektywa ekokrytyczna, co pozwala dostrzec w niej globalne problemy.

⁷ Tamże.

⁸ D. Piechota, dz. cyt., s. 174.

⁹ Tamże.

Nataliia Maliutina, *Tropika gatunkowa, fabularna, sfery bohaterów w najnowszej prozie...*

Wśród globalnych problemów współczesnej cywilizacji Piechota dostrzega wirtualizację życia człowieka (Rozdział 4. *Wirtualne życie ponowoczesnego społeczeństwa w prozie realistycznej XXI wieku*).

Trudno byłoby się nie zgodzić z faktem, że potęga techniki komputerowej (jak to było z odkryciami naukowymi XIX wieku) nie tylko zmieniła egzystencję Polaków, lecz wpłynęła na sposób komunikowania się. Badacz pokazuje, że problem uzależnienia od Internetu został przekonująco przedstawiony w prozie amerykańskich i polskich postrealistów. To określenie w danym wypadku jest bardzo ważne, ponieważ w tych powieściach autorzy porzucają postmodernistyczny pogląd na rzeczywistość. Chodzi o powieści Krzysztofa Vargi *Manuskrypt Wojnicza* (2017), Bartosza Żurawieckiego *Ja, czyli 66 moich miłości* (2007), Jakuba Szamałka *Cokolwiek wybierzesz* (2019). Nie zaskakuje myśl, że współczesny świat został zdominowany przez sztuczną inteligencję, a sieć internetowa zmienia sposób postrzegania przestrzeni, a także i kreacji samych bohaterów. Przy tym autorzy tekstów podkreślają, że w ponowoczesnej kulturze zaczyna się „gorączkowe poszukiwanie sensu i celowości istnienia w cyfrowej rzeczywistości”¹⁰.

Uważam że warto byłoby sięgnąć po koncepcję brytyjskiego kulturoznawcy Alana Kirbyego¹¹, który odnotował kilka fundamentalnych zmian w świadomości współczesnego społeczeństwa i człowieka: w tekstach współczesnej kultury obraz odbiorcy tekstu jest do tego stopnia czczony, że staje się on pełnoprawnym autorem dzieła. Poruszając się w sferze Internetu, użytkownik ma poczucie (iluzję) indywidualnej kontroli, władzy, przynależności do świata kultury. Wszystko, co istnieje lub powstaje w Internecie, autor koncepcji nazywa rzeczywistością. Jednocześnie (co w znacznym stopniu odpowiada przemysłeniom Dariusza Piechoty) świadomość postmodernistyczna podsycana jest chęcią powrotu do infantrylnej gry, do stanu autyzmu, który zawładnął wieloma bohaterami współczesnej literatury.

Nie sposób przedstawić i przeanalizować całą panoramę motywów fabularnych, tropów, obrazów bohaterów, rozpatrywanych przez autora monografii *Eksperymenty postrealistów. Szkice o najnowszej literaturze polskiej*. Książka przedstawia obraz współczesnego pokolenia, współczesny sposób widzenia

¹⁰ D. Piechota, dz. cyt., s. 199.

¹¹ A. Kirby, *Digimodernizm. How New Technologies Dismantle the Postmodern and Reconfigure our culture*, New York and London 2009.

Natalia Maliutina, *Tropika gatunkowa, fabularna, sfery bohaterów w najnowszej prozie...*

i przedstawiania rzeczywistości, odbierany przez pryzmat literatury, kultury i świata samego Dariusza Piechoty, w osobie którego widzę wnikliwego badacza. Autor nie tylko zgłębia globalne problemy cywilizacji, analizuje świadomość kulturową społeczeństwa i jednostki, ale także, nieznanie odchodząc od jednoznacznych (bezpośrednich) ideologicznych, politycznych ocen (co według mnie stanowi najwyższy przejaw naukowego podejścia do tekstu literackiego i jego recepcji) odkrywa przed czytelnikiem paradygmat świadomości kulturowej ostatnich 25 lat naszego stulecia.

Jestem przekonana, że dzięki tej książce czytelnik poszerzy wiedzę na temat współczesnej polskiej prozy postrealistycznej, a także będzie mógł pochylić się nad miejscem jednostki w zmieniających się czasach. Diagnoza katastrofy, obecna w tak wielu pracach literaturoznawców, w tym przypadku została zastąpiona przez prognozy przyszłych procesów kulturowych, których możliwość zrozumienia wiąże się z próbą podjęcia dialogu ze światem, naturą i z samym sobą.

Szczerze polecam niniejszą monografię zarówno specjalistom, jak i szerszemu kręgowi czytelników. Subtelny styl i eseistyczna, intelektualna podróż w duchu Rollanda Barthesa, do której zaprosił nas wnikliwy autor niniejszej pracy sprawia, że książkę czyta się lekko, z wielkim zainteresowaniem.

Bibliografia

- Butler J., *Uwikłani w płęć. Feminizm i polityka tożsamości*, tłum. K. Krasuska, Warszawa 2008.
- Kirby A., *Digimodernizm. How New Technologies Dismantle the Postmodern and Reconfigure our culture*, New York and London 2009.
- Kizioł A., *Przyjaciele pozostają przyjaciółmi*, „Polityka” 2019, nr 38.
- Piechota D., *Eksperymenty postrealistów. Szkice o najnowszej literaturze polskiej*, Lublin 2022.
- Piechota D., *Między utopią a melancholią. W kręgu nowoczesnej i ponowoczesnej literatury fantastycznej*, Lublin 2015.
- Piechota D., *Pozytywistów spotkania z naturą. Szkice ekokrytyczne*, Lublin 2018.